

komt ook in de literatuur het streven op, het leven weer te geven, precies zooals het bij scherpe waarneming blijkt te zijn. Alle verhulling, alle schijn of conventie, ook alle gevoeligheid, die de rauwheid der werkelijkheid verzacht, wordt daarbij vermeden. En zonder dat de persoonlijkheid van den waarnemer eenigen invloed mag oefenen op de weergave, dus ook zonder dat rekening gehouden wordt met goed of slecht, mooi of leelijk, zedelijk of onzedelijk, wordt het werkelijkheidsbeeld van het leven gegeven. Het leven zooals het is, daar gaat het om. Als er sprake zou zijn van medelijden, van vreugdegevoel of van eenig ander sentiment, moet dat, aldus heeft Gustave Flaubert gezegd, uitgaan van de dingen zelf, omdat het daarin besloten ligt, maar het mag niet wezen de weerslag van eenigen invloed van den schrijver op den lezer. De Schrijver dient, zoo heet het verder in deze beschouwing, de menschen te beschrijven gelijk de krokodillen. „Wie maakt er aanmerking op hun kaken? Beschrijf ze, zet ze op sterk water of vul ze op, maar ga ze niet waardeeren. Wie zijt gij zelf, armzalige sterveling? De conclusie behoort God alleen”.

Deze richting nu, die in Frankrijk vertegenwoordigd werd door Flaubert, de Goncourts, Emile Zola, en die van daaruit heel Europa doortrok (Tolstoi, Ibsen, Hauptmann) werd door Lodewijk van Deyssel in ons land geïmporteerd, en door de eerste proza-schrijvers van de Tachtigersgroep ijverig gepropageerd.

Behalve dat dit naturalisme aansloot bij de geestelijke structuur ook hier te lande, paste het zich direct aan bij de sfeer, die typeerend is voor de vaderlandsche letterkunde van alle eeuwen. Reeds in de eerste proeven van literatuur in de volkstaal is er een sterke neiging tot realisme — men denke aan de middeleeuwsche „solternieën”, aan de „esballementen” der Rederijkers e.d. — en dat realisme blijft, over alle veranderingen van tijd en smaak heen, omdat het behoort bij onzen volksaard. Met die sfeer van realisme nu vindt het naturalisme onmiddellijk contact. Trouwens in wezen is het daaraan gelijk. Het naturalisme is niet anders dan een bepaald accent van realisme. Beide termen bedoelen aan te wijzen de weergave van werkelijkheid, maar bij naturalisme is daarin een element van opzettelijkheid: de naturalistische auteur legt er zich op toe zoo scherp en klaar mogelijk die werkelijkheid te doen leven, met terzijdestelling van iedere andere overweging, zooals ik boven aantoonde. „De dingen moeten zich zeggen door den artist heen” heeft van Deyssel geëischt, en daarbij moet hij „platte uitdrukkingen niet vermijden, als hij die noodig heeft voor zijn artistiek doel”.

Naturalisme is dus met opzettelijkheid gegeven realisme, precies dat wat Frans Nelscher neerlegde in den titel van een zijner eerste schetsenbundels „Studies naar het naaktmodel”.

Met Van Deyssel waren het velen, die het naturalisme aanhingen. Querido, Joh. de Meester, Van Looy, Heyermans, Robbers, om slechts enkelen te noemen, waren in hun eerste werk allen naturalist. Sommigen van hen schreven zelfs verhandelingen ter propageering van de richting. Maar van meet aan waren er ook tegenstanders. Van Eeden b.v. heeft zich in zijn bekende studie „Over

Naturalisme” met nadruk verzet tegen het „diep ontleiden van sommige aandoeningen, het uitpluizen van sexuele gevoelens, het nauwkeurig beschrijven van lichaamsgevoelens”. Hij acht dat niet het werk van den kunstenaar, maar van den psycholoog, nog meer van den psychiater. En ook van andere zijde werd het opzettelijk weergeven van allerlei banale dingen afgekeurd. Het naturalisme werd, om die opzettelijkheid ten aanzien van het zinnenleven, zelfs onzedelijk genoemd. En de christelijke levensovertuiging had en heeft nog altijd het ernstige bezwaar, dat de onweerdhouden weergave ook van het lage en leelijke, van het zondige en verkeerde, boeken en bladzijden bracht, die met de christelijke levenssfeer volstrekt onverenigbaar waren. In het uitschakelen van de persoonlijkheid zag en ziet het terecht het terzijdestellen van het normale, dat voor den christen bindend is ten opzichte van ieder levensverschijnsel.

Dit verzet, maar meer nog de praktijk van het naturalisme, hebben gaandeweg de richting doen verdwijnen. De strakke doorvoering van de naturalistische idee bleek al spoedig voor den echten kunstenaar onmogelijk. Naarmate hij meer kunstenaar was en dus sterker van binnen-uit gedreven, naar die mate kon hij ook minder zich vinden in het volstrekt-onpersoonlijk weergeven van wat hij aan werkelijkheid om zich heen zag. Onbedoeld en als vanzelf kwam bij die weergave de eigen gewaarwording van den weergever naar voren. „In plaats van het verstandelijk redeneerende Ik”, zoo schreef Frans Coenen (zelf een der naturalistische proza-auteurs), „kwam onbemerkt het gevoels-Ik... en zoo verkeerde het koel-wetenschappelijk bedoelde, het streng objectieve naturalisme allengs tot al beperkter en al hartstochtelijker subjectivisme, tot zuivere persoonlijkheidsuiting”.

Daarmee was het naturalisme dood. Van Deyssel zelf luidde de doodsklok in zijn bekend geworden stuk over „De dood van het naturalisme”.

Omstreeks 1900 was de werkelijkheidsreproductie weer teruggevloeid in de aloude bedding van het realisme; de weergave werd die van den kunstenaar zelf. Meer en meer begon zelfs dat eigene te overheerschen. Er ontstond een zuivere stemmingskunst. Impressionisme en extase kwamen in de plaats van de nuchter-ontledende beschrijving. Van Deyssel, „de vader van het naturalisme”, was een van de eersten, bij wien zich deze verandering openbaarde. Hij begon met zijn zoogenaamde „proza-gedichten”, lyrisch-impressionistische stukken, die als richtsnoer hadden de leuze „kunst is passie”. Maar hij achtte dit niet een verandering in den zin van terugkeer op een ingeslagen weg, doch een zich-beter-bewust worden van het te voren beleden beginsel. „Sensitivisme” aldus verklaarde hij, is „verlanning van naturalisme”, „het uiterste verfijningsstadium van geëmotioneerde waarneming”.

Intusschen was daarmee toch het naturalisme in zijn historische openbaring dood, en het is dood gebleven. Want het Tachtigersproza dat volgde en dat van de jongere generatie behield dat element van sensitivisme.

Ik hoop, dat met deze korte uiteenzetting de vraag van de „leesclub” voldoende beantwoord is.

verstand onmiddellijk den pas af te snijden en niet alleen met vreugde, maar ook met gepaste bedachtzaamheid de ommekeer in de natuurwetenschap gade te slaan.

Ten eerste dan moet het niet zoo opgevat worden, alsof men thans iemand in naam der nieuwe natuurwysgeerige beschouwingen tot de erkenning van Gods bestaan kan dwingen. Het is wel zoo, dat de wetenschap in het hart der werkelijkheid de sporen ontmoette van iets of iemand, die op dezelfde wijze als onze geest schijnt te werken, bewijzen van een kracht, die aan onzen geest verwant is. En alles pleit er voor, om dit groote directief, dezen alomvattenden geest, deze wereldrichtende intelligentie God te noemen. Maar altoos kan, wie wil zich aan de klem van dat betoog onttrekken door liever aan het toeval toe te schrijven, wat kennelijk Godes is. Men heeft nu eenmaal geen nieuwen vorm van 't physico-theologisch Godsbewijs gegeven en geen afdoende remedie tegen het atheïsme gevonden; want, zooals Bacon in een zijner Essays opmerkt, al zou de dwaas het ook anders denken en weten, hij zegt toch in de overlegging van zijn hart, dat er geen God is. (Psalm 14).

En voorts moet men ook wel bedenken, dat de natuurwetenschap uit eigen aandrang nimmer zal kunnen komen tot een God, die niet alleen een rustpunt voor het denken is, maar ook aan de persoonlijke behoeften van ieder zoekend en lijdend menschenhart voldoet. Zij kan komen tot een Godsidee, die de sluitsteen is van haar wereldconceptie, de hoogste bevrediging van haar rusteloos zoekend denken, het eeuwige vaste punt in de wereld der veranderlijke dingen en de oergrond van alle zijn. De ontdekking, het vinden van dezen God kan haar in verrukking brengen, desnoods

Zoo niet, dan zij haar leden aanbevelen de lectuur van Frans Nelschers studie „Wat is naturalisme”, van het genoemde artikel van Van Eeden „Over Naturalisme”, of het boek van Frans Coenen „Studies van de Tachtigersbeweging”. En desgewenscht is meer literatuur op te geven.

C. T.

III ZIELKUNDE III

Hernieuwd Apollinarisme?

III.

Wanneer wij de vraag willen beantwoorden of de dezerzijds voorgedragen meening in hoofdtekken overeenkomt met het standpunt van Apollinaris dat door de kerk werd verworpen, dan is het uit den aard der zaak noodzakelijk een poging te wagen om de meening van Apollinaris te tekenen en deze dan te gaan vergelijken met die, welke wij voordragen.

Nu moeten wij hier echter al dadelijk op onze hoede zijn voor de mogelijkheid van een niet geringe vergissing. Heel het denken over psychologische onderwerpen is sinds de vierde eeuw na Christus anders geworden. Onze problemstellingen zijn totaal anders dan die welke Apollinaris kende. Vandaar dan ook dat het zoo moeilijk is om Apollinaris te beschrijven in de termen van de zielkunde van 1934. De termen toch die Apollinaris gebruikt, vindt men hier en daar in de hedendaagsche zielkunde wel terug, maar een nadere beschouwing leert dan dikwijls dat zij iets gansch anders beteekenen. Dat is steeds een groote moeilijkheid op ons vakgebied. Het denken heeft zich in zestienhonderd jaar wel zoozeer ontwikkeld, dat het onmogelijk is om een betoog van heden te leggen naast een betoog van zestienhonderd jaar geleden, om dan te concluderen: dit betoog is gelijk dat betoog. Reeds om deze redenen past ons groote voorzichtigheid.

Maar er is nog iets anders. Niet alleen zijn de termen gewijzigd en heeft de denkwereld zich uitgebreid, maar wij hebben zelfs problemstellingen, die men zestienhonderd jaar geleden niet kende, terwijl men toen weer uitging van een gedachtenschema, dat ons ten eenen male vreemd is. Wie dit vergeet zal, als hij gaat vergelijken, steeds onrecht doen of aan de menschen uit de vierde eeuw, of aan de menschen van 1934; mogelijk ook aan beide.

Om een voorbeeld te noemen. De Steen poogt in zijn artikel de dezerzijds verdedigde opvatting te dringen in het schema: passieve stof en actieve vorm. Nu is dit schema, ontleend aan de Aristotelische filosofie, misschien voor velen bruikbaar wanneer wij spreken over opvattingen uit de eerste eeuw. Maar het meest kunstige sophisme is toch ongeschikt om de hedendaagsche psychologische opvattingen in het schema: passieve stof — actieve vorm, in te drijven. En dit om de eenvoudige reden, dat heel de denkstructuur die aan deze onderscheiding ten grondslag ligt tegenwoordig psychologisch is verworpen. De hedendaagsche opvattingen zijn niet eens meer vergelijkbaar met

kan zij Hem beminnen met den spinozistischen amor intellectualis, maar nooit zal ze op dezen weg van het verstand een God van liefde en erbarming vinden, een Verlosser van een verloren wereld, een hersteller van een vervallen kosmos. Want die openbaart zich in andere dan intellectuele categorieën, vraagt voor de kennis van Hem niet de uiterste scherpheid van het verstand en laat zich niet benaderen op de voor zoo weinigen begaanbare wegen der wetenschap.

Ten derde is het ook niet zoo — en dat moge even uitvoeriger worden toegelicht — dat het wonder thans gereeder door ons verstand kan worden aanvaard. Men heeft dat namelijk zoo willen zien en nadrukkelijk beweerd; en ook in Christelijke kringen heeft men de gewijzigde opvatting der natuurwetenschap soms mede daarom met vreugde begroet, omdat men meende, dat daarin voor het wonder meer ruimte was verkregen, zoodat het Christelijke geloof daardoor den man der natuurwetenschap minder moeilijkheden zou bieden, en dus voor hem gemakkelijker te aanvaarden zou zijn.

Men had er zich in de vorige periode namelijk feitelijk bij neergelegd, dat op dit punt tusschen geloofige en ongeloofige natuuronderzoekers toch nooit overeenstemming zou worden bereikt. Hoezeer het rationalistisch materialisme ook de onmogelijkheid van het wonder trachtte aan te toonen, van Christelijke zijde hield men hardnekkig aan de wonderen van het verleden en aan de mogelijkheid van het wonder ook heden ten dage vast. „Deze strijd”, schreef Professor Grosheide in 1921, „is uitgestreden in dien zin, dat men zich voorgoed in twee partijen heeft gesplitst, men weet, dat van geen toenadering sprake kan zijn, het geloof in den Christus der Schriften maakt

de opvatting deze vergelijken, of na

Een ander opmerken, bruikbaar: zij ook ree leden werd nu iets anders duidelijk w de dagen min of meer verleiden o daag deze soms aan uit Seebert dat de Log creatuurlijk

Nu betee geleiden op iets anders. om zich in dit verstan gens die v nooit is te zeggen: ik stand) en natuur, tot moeten woteerde (Ge

Dat nu duidelijk w omtrent he voor de de mens draagt, van Apollin

Maar de door mijn mers schrij „Letterlijk drager v zelf eige op een cor pneuma a te bereden functie, in

Prof. W. de deel van d hooger de ook de me het lagere, die functie

Uit dit heeft hoe elkaar ver wij betoog

Wanneer pen, over ringsprinc aan een v lijkheid e kwaliteit, schelijke t het active deze funct met comm

ondersche tegenstand

Maar zie het eenskl een moge

Dat dit bliken.

Het beg zin gezei boel van

aan de na op een an en het lot natuurlijk

liggen er verweven v vorige er woord in

zwaardere de ons be sche wonc gebied lig wel zijn g

Over het praeter na rationalism van de m

immers d gebeuren dit karak duidelijk

Maar nu anderd; i met een o beteekent ljkheid v

veronders latie eens bleef drij

POPULAIR-WETEN- SCHAPPELIJKE SCHETSEN

De huidige verhouding van natuurwetenschap en theologie.

VI.

Nu is eigenlijk aan de orde gekomen de vraag naar de beteekenis van de boven vluchtig geschetste verschijnselen voor het denken van onzen tijd en voor de Christelijke natuurphilosophie, die immers altijd met het in natuur en openbaring gegevene rekening wil houden en zich ook wil verstaan met de theologische interpretatie van het over de natuur in het Woord geopenbaarde.

Het is wel heel moeilijk om die juist opkomende verschijnselen, die nog geen definitieven toestand of algemeen vaststaand resultaat hebben opgeroepen, reeds nu op hun wezenlijke waarde te schatten. Eigenlijk moest men zich zeer consciëntieus achtereenvolgens afvragen, wat ze thans reeds beteekenen, wat ze nog zouden kunnen beteekenen, en wat ze zeker niet beteekenen.

Ook dat laatste is van groot belang. Het gevaar is niet zoo heel denkbeeldig, dat een Christelijke natuurphilosophie allerlei nieuwe gedachten met vreugde begroet, als de wetenschappelijke erkenning binnenhaalt en uitdraagt, van wat zij uit anderen hoofde altijd heeft voorgestaan, om dan straks misschien weer ontnuchterd te worden, als de wetenschappelijke inzichten zich weer eens zouden wijzigen. Daarom verdient het hier wel aanbeveling met het laatste te beginnen, aan te vangen met de vraag, wat deze dingen zeker niet beteekenen, om zoodoende alle opduikend mis-

olen de lectuur
a naturalisme"
a Eeden „Over
is Coenen „Stu-
n desgewensch

C. T.

DE III

ie?

antwoorden of
g in hoofdtekst
nt van Apollin-
worpen, dan is
elijk een poging
linaris te teeke-
lijken met die

adelijk op onze
an een niet ge-
over psycholo-
derde eeuw na
probleemstellin-
ke Apollinaris
zoo moeilijk is
de termen van

toch die Apol-
en daar in de
ug, maar een
wijs dat zij iets
eds een groote
t denken heeft
toezeeer ontwik-
zen betoog van
van zestienhon-
cludeeren: dit
m deze redenen

t alleen zijn de
enkwereld zich
probleemstellin-
r geleden niet
ing van een ge-
male vreemd is
rgelijken, steeds
a uit de vierde
4; mogelijk ook

Steen poot in
de opvatting te
stof en actieve
aan de Aristot-
or velen bruik-
vattingen uit de
istige sophisme
agsche psychol-
a: passieve stof
dit om de een-
structuur die aan
ligt tegenwoor-
hedendaagsche
rgelijkbaar met

spinozistischen
al ze op dezen
in liefde en er-
en een verloren
vallen kosmos.
re dan intellec-
de kennis van
in het verstand
voor zoo wel-
enschap,

en dat moge-
ht — dat het
t verstand kan
amelijk zoo wil-
rd; en ook in
gewijzigde op-
s mede daarom
n meende, dat
aante was ver-
eloof daardoor
inder moeilij-
n gemakkelijker

periode namelijk
punt tusschen
derzoekers toch
n bereikt. Hoe-
ne ook de on-
achtte aan te
eld men hard-
verleden en aan
ook heden ten
Professor Gros-
en zin, dat men
ft gesplitst, men
prake kan zijn,
Schriften maakt

de opvattingen van vóór zestienhonderd jaar. Wie deze vergelijkingen toch maakt, moet of naar de eene, of naar de andere zijde onrecht doen.

Een ander punt is dit, zooals wij terloops reeds opmerkten, dat er termen zijn die schijnbaar nog bruikbaar zijn in den tegenwoordigen tijd, terwijl zij ook reeds meer dan vijftienhonderd jaar geleden werden gebruikt, maar die toch in wezen nu iets anders beteekenen dan toen. Dit bleek duidelijk wanneer Ds Steen door het feit dat in de dagen van Apollinaris „pneuma” en „nous” min of meer synoniem gebruikt werden, zich laat verleiden om nu ook in de denkwereld van vandaag deze gelijk te stellen. Zodoende ontbreekt soms aan zijn betoog de humor niet. Hij citeert uit Seeberg (Geref. Theol. Tijdschr. bld. 389 34e Jg.) dat de Logos volgens Apollinaris bij Christus de creatuurlijke nous had vervangen.

Nu beteekent „nous”, gelijk wij veertien dagen geleden opmerkten, verstand; maar bij Apollinaris iets anders. Ieder, die zich de moeite gegeven heeft om zich in onze opvatting in te denken, weet, dat dit verstand volgens onze opvatting evenals volgens die van de moderne psychologie, enerzijds nooit is te identificeren met het „ik” (ik kan wel zeggen: ik heb verstand, maar nooit ik ben verstand) en anderzijds behoort tot de menselijke natuur, tot welke alle hogere functies gerekend moeten worden (zooals Ds Steen zelf van mij citeerde (Geref. Theol. Tijdschr. bld. 384).

Daar nu deze misvattingen moeten ontstaan is duidelijk wanneer men bedenkt dat de opvatting omtrent het „ik” als activeeringsprincipe voor de menselijke natuur, die al de menselijke kwaliteiten in zich draagt, niet past in het kader van het denken van Apollinaris.

Maar deze opvatting is m.i. ook niet verstaan door mijn hooggeachten opponent. Hij toch immers schrijft het volgende:

„Letterlijk zegt Prof. W.: „Dit ik is dus de drager van al de kwaliteiten welke de natuur zelf eigen zijn”. Feitelijk komt het dus neer op een communicatio idiomatum van psyche en pneuma aan elkaar, men mag dit dan trachten te beredeneeren door te spreken van aanleg en functie, ingeschapen zijn e.d.g. Zoo immers wil Prof. W. bewijzen, dat Christus die het hogere deel van de ziel niet bezit, de pneuma, en welk hooger deel drager is van de hogere functies, ook de menselijke hogere functies bezit, omdat het lagere, krachtens aanleg enz. toch ook iets van die functies heeft.”

Uit dit citaat blijkt, dat Ds Steen niet gezien heeft hoe eigenlijk de begrippen zich tegenover elkaar verhouden en wat de zin is van hetgeen wij betoogden.

Wanneer wij het hebben over zekere eigenschappen, over een aanleg tot functies, die een activeeringsprincipe noodig heeft, dan denken wij daarbij aan een verhouding als van aanwezige mogelijkheid en gerealiseerde mogelijkheid. De kwaliteit, de aanleg tot elke functie is in de menselijke natuur aanwezig. Zij heeft echter nog het activeeringsprincipe om deze kwaliteiten en deze functies realiteit te doen worden. Dat heeft met communicatio idiomatum niets te maken. Voor

onderscheid en noodeloos is het te pogen den tegenstander voor eigen standpunt te winnen.”

Maar zelf, bij de wijziging der opvattingen zou het eensklaps toch nog kunnen schijnen, alsof er een mogelijkheid tot verzoening opdaagde.

Dat dit echter maar een schijn is, zal spoedig blijken.

Het begrip wonder wordt door ons in diversen zin gebezigd. Voor de theologie is het het symbool van de almacht Gods, Die, waar Hij eens aan de natuur haar wetten stelde, in het wonder op een andere wijze het bestuur der wereld leidt en het lot der menschen schikt, ingrijpende in den natuurlijke loop der dingen. Voor den mensch liggen er in het wonderbegrip twee momenten verweven¹⁾: het is iets geheel anders dan alle vorige ervaringen — en zoo gebruiken wij het woord in taal en leven van allen dag — en in zijn zwaardere beteekenis is het iets, dat strijdig is met de ons bekende natuurorde. Vooral bij de bijbelsche wonderen, die als het ware op natuurkundig gebied liggen, moesten de bekende natuurwetten wel zijn geschorst, zooals Bavinck het uitdrukte. Over het wonder in dezen zin, dat dus contra of praeter naturam geschiedde, liep de strijd met het rationalisme. En juist toen men in de bloeiperiode van de mechanistische natuurbeschouwing, die immers de gesloten causaliteit van alle natuurgebeuren leerde, aan het wonder vasthield, trad dit karakter van strijdigheid met de natuurwetten duidelijk naar voren.

Maar nu is er dus met die natuurwetten iets veranderd; immers ze werden tot statistische regels met een overweldigende waarschijnlijkheid. En dat beteekent, dat het niet ongerijmd meer is de mogelijkheid van zeer wonderlijke gebeurtenissen te veronderstellen, b.v. dat de moleculaire constellatie eens zoodanig zou zijn, dat ijzer op water bleef drijven. En zoo bespeurt men nu hier en

wie denkt in mechanische optelsommen, in strepen en in lijnen is dit alles onbegrijpelijk, maar voor het organisch denken moet het gezegde duidelijk zijn.

En wijl nu juist deze organische denkwijze aan de opvatting van Apollinaris vrijwel vreemd is, is het zoo moeilijk om zijn meening uit te drukken in termen en begrippen van de hedendaagsche psychologie.

Maar dit mag ons er niet van weerhouden om te pogen zijn meening zoo juist mogelijk te omschrijven. Zij is meerdere malen op voorreffe-lijke wijze weergegeven.

Maar als men de meening van Apollinaris omschrijft, dan moet men er zich wel rekenschap van geven wat in deze omschrijving ieder woord beteekent, anders komt men in een chaos van misverstanden.

Om nu ons doel te bereiken willen wij trachten eerst de psychologische opvatting van Apollinaris te vermelden. Wij zullen dat zoo veel mogelijk doen met het oordeel van anderen, opdat men niet denke dat wij Apollinaris eenzijdig citeeren. En wanneer wij dan die uitspraak van anderen geven, zullen wij daarbij ook geven de meening van Ds Steen, om er in ieder geval van overtuigd te zijn dat deze ook met onze teekening tevreden is. Trouwens, Ds Steen heeft Apollinaris op meer dan een punt voortreffelijk weergegeven. Er zijn anderen die zich meer over zijn wijze van refereeren hebben te beklagen dan Apollinaris.

De psychologie van Apollinaris is geboren uit de poging om de bijbelsche begrippen geest en vleesch te verbinden met de Aristotelische opvatting van den vorm en de stof. Daarin ligt het eene grondbeginsel (Seeberg, „Lehrbuch der Dogmengeschichte” 2e druk bld. 162).

Het tweede psychologisch grondbeginsel is dat het vormgevend principe de nous is, die denkt en wil. Deze nous is een autocraat, duld geen heerscher naast zich (Apollinaris „Fragmenten” 150; Seeberg a.w. 162). Deze nous denkt en wil in den mensch, zij heerscht dus in het menselijke vleesch en is als zoodanig ook het beginsel dat de stof vormgevend beheerscht.

Uit deze twee principes vleesch en nous is het menselijke leven opgebouwd.

In later tijd wijzigt Apollinaris in zooverre zijn psychologische opvatting, dat hij met een beroep op de trichotomie van Plato in den mensch naast het denkend deel (nous, logisticon) nog een derde aanneemt. Voor dit derde, dat inderdaad het lagere psychische leven omvat en dat in wezen bij het lichaam behoort, worden verschillende woorden gebruikt. Dit lagere is echter nimmer „nous”; het is niet verstandelijk. Apollinaris wilde met dat laatste lagere zieleleven uitsluitend uitdrukken dat het vleesch levend vleesch was. Seeberg betoogt in tegenstelling met Lietzmann dat deze wijziging in de opvatting voor Apollinaris’ leer van betrekkelijk geringe beteekenis is geweest (Seeberg, a.w. bld. 163; vgl. Steen, Geref. Theol. Tijdschr. bld. 380). Bij Apollinaris’ opvatting krijgen wij dus dit: de mensch heeft een levend lichaam, is levend vleesch; dit levend vleesch stamt van de ouders. De mensch heeft ook een nous; deze nous denkt, deze nous wil. In het denken en in het willen, in heel de redelijk zedelijke persoonlijkheid dus, wordt het

daar de peiging om uit het statistisch karakter der natuurwetten een argument te smeden om de zuiver natuurkundige mogelijkheid van het wonder ook nu nog te betoogen, al was het alleen van het bewarende wonder. Men ziet om zoo te zeggen een kans om het wonder in te voegen in de moderne physische denkwijze en wil op deze manier het Christelijke geloof dienen.

Ik denk, dat het een slechte dienst is, dien men daaraan zodoende bewijst, en dien men veel beter kan nalaten. De nieuwere opvatting van de natuurwetten biedt den theoloog geen bruikbaar apologetisch materiaal, en nog veel minder maakt ze het voorkomen van allerlei mirakelen plausibel. Want de kans op die uitzonderlijke, schoon theoretisch denkbare gebeurlijkheden, die dan niet zouden strijden met de statistisch opgevatte natuurwetten, maar wel met de regelmaat van wat wij in de werkelijkheid zien, is onmetelijk klein en zou zich b.v., naar berekeningen van deskundigen, eens in miljarden jaren kunnen voordoen. Daarom schijnt het mij ook niet juist te zeggen, „dat in den tegenwoordigen tijd het wonder dient beschouwd te worden als een Goddelijke aanvulling op- en een gebruik maken van mogelijkheden gelegd in de door Hem aan de stof gestelde „wetten.” Want in zulk een uitspraak schemert ook weer die neiging door het wonder plausibel te maken en zijn natuurkundige mogelijkheid te verdedigen. Maar de mogelijkheid van het wonder behoeft niet bewezen te worden, vroeger in de deterministische phase niet, en nu ook niet. Want die ligt vast in het Godsbegrip, en niet in den toestand der materie of de regels harer veranderingen.

En wanneer men er zich op beroept, dat men toch niet meer wonderen mag aannemen, dan er werkelijk geschieden, en dat men dus, als men een wonder verklaren kan, dit ook doen moet,

levende lichaam slechts gestuurd, het laatste is slechts de wagen, waarop de koninklijke nous rijdt.

Wij zullen een volgend maal nu deze psychologie gaan vergelijken met hetgeen onzerzijds werd betoogd.

J. W.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

De verwerping van het Oude Testament in het heden en verleden.

IV.

In den nieuweren tijd is de vraag naar de waarde en plaats van het O. T. opnieuw in het centrum der belangstelling geplaatst door het optreden en werk van twee beroemde Duitsche hoogleraren, n.l. den reeds enkele malen genoemden Adolf von Harnack en Friedrich Delitzsch.

Adolf von Harnack (1851—1930) is één van Duitschlands’ grootste geleerden geweest, een man van universele beteekenis, die in woord en geschrift een ontzaglijken invloed uitgeoefend heeft.

Op 19-jarigen leeftijd beantwoordde von Harnack een prijsvraag uitgeschreven door de Theologische Faculteit van de Universiteit van Dorpat, waarin een onderzoek werd gevraagd naar de leer van Marcion. Het antwoord werd bekroond en de faculteit verzocht hem zijn studie nader uit te werken en te publiceeren. Hoewel dit niet gebeurde, heeft von Harnack, zooals hij zelf zegt, het onderwerp in ’loog gehouden en is hij er steeds mee bezig gebleven tusschen zijn andere veelomvattende werkzaamheden door. Echter pas in 1921 zag zijn studie over Marcion het licht getiteld: Marcion: das Evangelium vom fremden Gott. In deze monographie heeft von Harnack zoo volledig mogelijk alles verzameld wat er nog van Marcions N. T. en Antithesen als citaten bij verschillende schrijvers is bewaard gebleven, zoodat wij er ons een tamelijk goede voorstelling van kunnen vormen.

Het spreekt vanzelf, dat von Harnack het hierbij niet heeft gelaten, hoe omvangrijk en moeizaam deze studie op zichzelf al was, maar er een uitvoerige beschrijving van Marcions leven en werkzaamheid aan heeft toegevoegd en een beschouwing over zijn leer. Ook een waardeering van den arbeid van den grooten ketter ontbreekt niet. En dit gedeelte is voor ons doel hier het belangrijkste. Von Harnack heeft groote bewondering voor Marcion. Na Paulus en vóór Augustinus is er in de Oudheid geen tweede religieuze persoonlijkheid, die met hem wedijveren kan. Dit oordeel zegt genoeg.

Het zou te ver voeren en ook buiten het plan van deze artikelen liggen om na te gaan in hoeverre er verwantschap bestaat in denken tusschen von Harnack en Marcion. Voor ons doel is het ’t voornaamste, von Harnacks oordeel over de verwerping van het O. T. te hooren.

Marcion, zegt Von Harnack, heeft de Christenheid willen bevrijden van het O. T., de Kerk

dan moet men wel beseffen wat men doet. Men bezint zich dan op de toedracht van een als wonder aangediende gebeurtenis of van een wonder, inplaats van op de beteekenis ervan, en wil dan in de taal der natuurkunde een antwoord op de vraag, wat er nu eigenlijk bij een wonder gebeurt. Misschien moet de theologie zich die vraag soms voorleggen, maar als de moderne natuurwetenschap in het algemeen heeft gezegd, dat een wonder, in den zin van iets, dat afwijkt van den gewonen gang der gebeurlijkheden, niet per se in strijd behoeft te zijn met de ons bekende natuurwetten, heeft ze alles gezegd, wat ze zeggen kan. Verder kan zij het wonderbegrip niet toelichten, en de mannen der Christelijke wetenschap hebben er altijd weinig lust toe gevoeld om zich te verdiepen in de vraag naar de eventuele natuurlijke factoren bij een wonder. Want het wonder is een geloofscategorie, het wordt in geloof aanschouwd, en bij zijn wijze van totstand-komen is de natuurwetenschap niet geïnteresseerd. Indien zijn religieus karakter het al niet boven de sfeer der wetenschappelijke waarneming verheft, dan beteekent toch zijn éénmaligheid ontoegankelijkheid voor het onderzoek.

De beduiding van een wonder rijst immers ook niet bij het licht eener causale verklaring. Het wonder is een wonderteken, het verstaan ervan kan alleen zijn een theologisch, een religieus verstaan.

Al zou een blootleggen der natuurlijke oorzaken het wonder als teken misschien niet denatureeren, de zin ervan gaat eerst open in het geloovig aanschouwen.

Dr G. A. LINDEBOOM.

1) Cf. Kohnstamm. Warmteleer (Wereldbibliotheek).